

"מהות האדם היא לחוש את הזולת". לזכרו של וליד דקה

במשך כשני עשורים ניהלה ענת מטר התכתבות עם האסיר וליד דקה, שבמהלך כ-40 שנותיו בכלא הפך לתומך מובהק במאבק לא אלים. מכתביו פותחים צוהר לחשיבה הפילוסופית וההומניסטית של האיש שהלך השבוע לעולמו

מאת: ענת מטר 11.4.2024

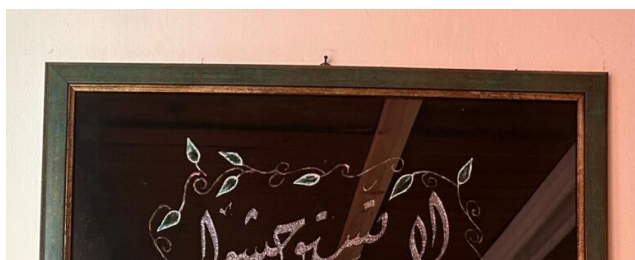

"לא התייאשתי להיות בן אדם". וליד דקה בבית המשפט בבאר שבע, 23.1.2018 (צילום: אורן זיו)

על הקיר בחדר העבודה שלי תלויה תמונה גדולה: על בד שחור משורטטות בעדינות אותיות ערביות מסולסלות וכסופות, מעוטרות בעלעלים ירוקים. הן מצטרפות לממרה, המבוססת על דברתו של הח'ליפה עלי בן אבו טאלב: لا تستوحشوا طريق الحق لقلّة السائرین فيه – "אל תיואשו מדרך האמת, גם אם מעטים ההולכים בה". את עבודת היד הזו יצר חברי וליד דקה בכלאו וביקש להעביר אליי. וליד הלך לעולמו השבוע, בעקבות סיבוך של מחלות שונות, ביניהן סרטן. מבחינתי, זו צוואתו. קשה לי לחשוב על ממרה הולמת יותר שתלכוד את אופיו המיוחד, יושרתו, האומץ שלו, דבקותו בדרך האמת.

את וליד הכרתי לפני כמעט שני עשורים, כאשר הקמנו – תמר ברגר, סנאא סלאמה-דקה ואנוכי – את הוועד למען האסירים הפלסטינים. סנאא היא רעייתו הזקופה והנחושה של וליד. היא חברתי. מששמע וליד ממנה על הפרויקט הקטן שלנו, כתב לי, ומאז קיימנו התכתבות ארוכה, פוליטית, אישית, רפלקטיבית, פילוסופית. אני רוצה להביא קטעים ממנה כאן, כדי להעביר ולו משהו מאישיותו המיוחדת של האדם שאיבדנו השבוע. אני מבקשת גם לספר על כתביו הרבים, על פעילותו החינוכית בין כותלי הכלא. אבל לפני כן, כמה מילות מבוא בלתי-נמנעות על הנסיבות שהובילו אותו לשם. לנוכח מסע ההסתה בן ארבעה העשורים, שנמשך ומתעצם אף לאחר מותו בטרם עת, חשוב להעמיד דברים על דיוקם.

וליד דקה יליד בקה אל ג'רביה. הוא נעצר במרץ 1986 ונדון כשנה לאחר מכן למאסר עולם, לאחר שהורשע במעורבות בחטיפתו ורציחתו של החייל משה תמם ב-1984. על פי כתב האישום, ההרשעה וגזר הדין, דקה לא ראה מעולם את תמם – לא בזירת החטיפה ולא בזירת הרצח. ההוראה שקיבל ממפעיליו בחזית העממית, ואותה העביר לאחרים בחולייה, היא שיש לחטוף חייל לצורך מיקוח, להעבירו לג'נין ומשם לסוריה. כתב האישום קובע גם שווליד הורה לאחרים שאם הדברים יסתבכו, יהיה צורך להרוג את החייל. בפועל, זה מה שאכן קרה, למרבה הזוועה. משה תמם נורה למוות. וליד שמע על כך בדיעבד.

בית המשפט הצבאי בלוד, שגזר עליו מאסר עולם, פורק לפני שנים רבות משום שלא עמד בסטנדרטים של בתי משפט אזרחיים בתוך ישראל. ואכן, במשך זמן רב נאבק וליד על מנת לנהל משפט חוזר ולנקות את עצמו מאשמת הרצח. מבוקשו לא ניתן לו. ב-2012, לאחר

"אל תיואשו מדרך האמת, גם אם מעטים ההולכים בה".
התמונה בחדר העבודה

מאבק ציבורי עיקש, הסכים הנשיא פרס לקצוב את עונשו, ואת עונשם של אסירים פלסטינים נוספים אזרחי ישראל שהואשמו ברצח חיילים. העונש הועמד אז על 37 שנים. חמש שנים לאחר מכן הורשע וליד דקה שוב, הפעם בשל חלקו בפרשת הברחת טלפונים לכלא. נגזרו עליו שתי שנות מאסר נוספות. במהלך השנים, הגיש וליד בקשות שונות לחנינה, לקציבת עונשו ולקיצור עונשו, ולבסוף גם לשחרור על בסיס הומניטרי, כשחות הדעת של רופאיו ניבאו שלא נותרו לו יותר משנתיים לחיות. כל הבקשות הללו נדחו. וכך, ללא טיפול רפואי מספק ובמנותק מבני משפחתו, הוא נפטר השבוע, לאחר ריצוי מאסר העולם ושנה מתוך השנתיים האמורות. על דבר אשפוזו ומותו נודע למשפחתו רק מהרשתות החברתיות. איש, לא מטעם שב"ס ולא מטעם בית החולים, לא טרח להודיעם. סוכת האבלים שהוקמה בביתו פורקה באלימות על ידי המשטרה, וגופתו מוחזקת עדיין ואינה משוחררת לקבורה.

המרחב הציבורי הישראלי תקוע, כדרכו, ברגע אחד בזמן. במקרה של וליד דקה, הרגע הזה הוא רציחתו של משה תמם ז"ל. אלא שכאמור, אפילו אם קופאים ברגע הזה, חשוב לדעת את הפרטים המדויקים, שעיקרם הוא שווליד דקה כלל לא נכח בזירות החטיפה והרצח, לא ראה את משה תמם, לא ידע על הירצחו אלא לאחר מעשה, וממילא לא עינה או הרג אותו, בניגוד לנרטיב האהוב על רשתות התקשורת והרשתות החברתיות כאחד. הנרטיב הזה גם שוכח במודע את הרוצחים הפוליטיים היהודים – מהמחתרת היהודית למשל – שריצו עונשי מאסר זניחים על מעשי הרצח והחבלה שלהם, והיום מככים בזירה הציבורית בכבוד רב.

על כל פנים, וליד עצמו כלל לא קפא. להיפך. כאדם מלא, אדם המודע לתבונותו, לסובייקטיביות שלו ולחירותו – אני משתמשת בכוונה במונחים ההגליאניים שבהם בחר וליד לתאר את האדם בכלל ואת עצמו בפרט – הוא הביע חרטה מלאה ופומבית, חוזרת ונשנית, על מעשיו. לאחר החתימה על הסכם אוסלו, האמין שהוא יכול לבטא את עצמו כאזרח ישראלי באופן מלא. הוא נקט בפעולה חריגה וביקש משירות בתי הסוהר לבטל את שייכותו לארגון החזית העממית. וליד הצטרף למפלגת בל"ד, וככל שהדבר אפשרי במסגרת חיי הכלא, היה פעיל

במפלגה, כתב, פרסם, ייעץ. כתביו היו ביקורתיים ועמוקים, מקוריים ולא חנפניים. בשל כך, הוא הפך במרוצת השנים לאחד מהאינטלקטואלים הפלסטינים הבולטים והמוערכים ביותר – זו אינה הגזמה כלל וכלל.

מהפרספקטיבה הייחודית שלו – מחוץ לזמן ("הזמן המקביל", כינה את הזמן בכלא) ומחוץ למקום – וליד הצליח לנסח היטב את החוליים המאפיינים את שתי החברות, הפלסטינית והישראלית, ואת נקודות החוּזקה שלהן, את אפשרויותיהן לצמוח. חיבור ארוך, היוצר אנלוגיה מבריקה בין מהלכיהם של אריאל שרון ונציב שב"ס לשעבר, יעקב גנות, במהלך שביתת האסירים הגדולה בשנת 2004 ובין מדיניותה של ממשלת ישראל בגדה ובעזה לאחר פרוץ האינתיפאדה השנייה, התפרסם תחת הכותרת "צריבת התודעה, או הגדרה מחודשת של העינוי" בכרך שערכתי ביחד עם עו"ד עביר בכר על מצב האסירים הפוליטיים הפלסטיניים הכלואים בישראל. (Threat: Palestinian Political Prisoners in Israel, הוצאת ורסו, 2011).

השיחה מגיעה אליך

רוצה לקבל את מיטב הסיפורים של שיחה מקומית ישר למייל?
הניוזלטר השבועי שלנו הוא התשובה בשבילך.

כתובת האימייל

שם מלא

דמותו המנהיגה והאמיצה של וליד נגעה בכל סובביו בכלא. דברים כאלה שמעתי בזמנו מפי גורמים בשב"ס, שבירכו על השפעתו הממתנת. שעות על גבי שעות בילה בחברת אסירים צעירים ולימד אותם קטעי הגות על חשיבותו של מאבק לא אלים, על הדבקות בחיים, על ההשלכות הרוח האסון של מאבק מזוין עד חורמה. יום אחד הופתעתי כשמצאתי בתיבת הדואר גלויה מאסיר שאת שמו לא שמעתי לפני כן. אסיר זה, שנידון אף הוא למאסר עולם בגין רצח חיילים, כתב לי ששמע מווליד עלי והשתכנע שהדרך הפוליטית הנכונה היא דרך המאבק הפוליטי המשותף, ערבי-יהודי. הנה עדותו של וליד על השיחות הללו:

"אני קורא להם את המכתבים שלנו ואנחנו מנהלים שיחה ורואה שבסופו של דבר הדברים משתנים ומחלחלים

ויוצרים שינוי שזורע בנפשם שאלות סביב האמיתות המוחלטות שהאמינו בהם. המכתבים שלך, ענת, מזמן הפסיקו להיות רק מכתבים. הקשר שלנו מזמן אינו רק קשר בין יהודייה וערבי, וכשאני מציין את היותך יהודייה, אני עושה את זה במופגן ובמתכוון. לכן רציתי לצרוח: יש לי אחות יהודייה. הצלחת הקשר שלנו והפעילות שלכם איננה נמדדת בעיני בזה שאני אשתחרר כתוצאה מכך. אנחנו כבר מצליחים. המכתבים שלך הם מראה שאני מציב מול אלה שרוצים לדעת עד כמה מכוערים כאשר הם שופטים בני אדם על פי מוצאם ודתם".

במקביל, מימש וליד את תשוקתו לכתיבה פילוסופית. וליד דקה, האינטלקטואל הרפלקטיבי תמיד, נרשם ללימודים באוניברסיטה הפתוחה וסיים תואר שני בלימודי דמוקרטיה. בשלב כלשהו בהתכתבויותינו, עלה הרעיון שאנחה אותו לדוקטורט. פנטזנו על חיבור שיקשר בין חנה ארנדט לבין פוקו, משהו על טוטליטריות, כליאה, נאורות וצלם אנוש. על רקע ההוגים הללו, וליד ביקש ליישם את ניתוחיהם של אמיל דורקהיים וזיגמונט באומן בדבר תפקיד פילוסוף המוסר בחברה הדמוקרטית, על המציאות הפוליטית בהווה. הוא סבר שההבחנה בין רציונליות תכליתית לרציונליות מהותית תשרת אותו בבואו לנתח - בעזרת דורקהיים ובאומן - את העיוות הנאצי, ואת הדרכים לדאוג לכך שעיוות כזה לא יחזור. בסופו של דבר, הר הדוקטורט התברר כגבוה מדי, אבל מכתבינו המשיכו וכללו תמיד גם דיונים פילוסופיים מעמיקים.

"להיות אדם זה להיות אדם"

"לענת היקרה שלום,

"ישנם תחומים שאיננו יודעים ואף איננו רשאים להגדיר בהם הצלחה וכישלון. האם לחיות על פי עקרונות מסוימים - כבני אדם פרטיים או כחברה - זוהי הצלחה או כישלון? האם להיות אדם זוהי הצלחה או כישלון? ישנם דברים שהם לא הצלחה ולא כישלון. להיות אדם זה להיות אדם, בלי שום קשר להשגת טובת הנאה או הפסד נכסים. זוהי תכלית בפני עצמה, או תכלית התכליות. כאשר חוק כוח המשיכה מפסיק לפעול, איננו מדברים על כישלון אלא על התפוררות היקום, משהו שמעבר למושגי הצלחה וכישלון. כך גם היקום האנושי: החברה ובתוכה הפרט האנושי. כשהוא מפסיק לפעול כאדם, זוהי התפוררות. כתבתי פעם שמהות האדם והתרבות האנושית הם לחוש את הזולת. קהות חושים מול הזוועות היא כמו סיוט בשבילי. לחוש את האנשים, להרגיש בכאב האנושות - זו תמצית הציוויליזציה. הרצון הוא מהותו של האדם התבוני. העשייה היא מהותו הגופנית. הרגש הוא מהותו הרוחנית. ואילו התחושה - לחוש את האנשים ולהרגיש בכאבם - היא מהות התרבות האנושית כולה.

"הסכסוך הערבי-ישראלי כבר מתנהל - במיוחד בעשור האחרון - במציאות של 'מודרניות נוילה', כהגדרתו של זיגמונט באומן. ההפרדה בין אמצעים רציונליים לבין האדם כמטרה הולכת ומחריפה. רציונליות ומוסר הופכים שני קטבים על ציר שהולך ומתארך וקטביו מתרחקים. בעימות הנוכחי, כל אמצעי הפך לאמצעי כשיר כל עוד הוא משיג את התוצאה. שני הצדדים, הישראלי והפלסטיני, לומדים במהירות כל אחד מזולתו הודות לאמצעי התקשורת עד שנהיינו דומים. בהיעדר מוסר, אין זה חשוב כלל מי מהם המציאות ומי השתקפותה".

ובתגובה לספקנות שהבעתי ביחס לאופטימיות שעלתה מהניתוחים שלו וביחס ליכולתנו לשכנע את הזולת, לשתף בנרטיבים, השיב לי וליד:

"אי אפשר לשכנע את אלה המבצעים רצח עם, אלה אשר ויתרו על התרבות האנושית מתוך חישובים רציונליים, בטעות דרכם; לא במילים ובשפה של עמים מתורבתים. חברה ומנהיגות מסוג זה, שהוציאו את עצמם מהחברה האנושית, הם בני מוות. חברה שהפסיקה לדבר את שפתה של האנושות ויצרה לעצמה שפה אחרת, לא תבין ואינה יכולה להבין שפת שכנוע. הסכסוך הישראלי פלסטיני לא הגיע לרמה זו, למרות שההרג והאיבה הגיעו לממדים מבהילים. אינני מציע להיבהל ולהיחפז בלוותר על אמצעי השכנוע וההשפעה. ויתור מסוג זה הוא הכרה בכך שהגענו למצב שבו הצד השני הוא לא בן שיח אנושי. עובדתית, אין כך הדבר. וזה גם על אף שישנם קבוצות משפיעות, וכוחן לא מבוטל בשני המחנות, שלא רק משתמשות בטרמינולוגיה הלקוחה מן השואה, אלא יש להן תוכניות ורעיונות שבחלקן הן מייחסות אותן לרצון האל אשר אין מנוס ממנו ומשווקות אותן כמין הכרח היסטורי. תוכניות ורעיונות אלה עדיין לא הפכו לאג'נדה ולכוח פוליטי מרכזי ומגובש, אבל הן מזוהות עם כוחות פוליטיים שפועלים כיום בישראל ובעולם הערבי והאסלאמי".

קשה שלא להצטמרר למקרא המילים הללו. מובן שאחרי 7 באוקטובר, לא היה בינינו כל קשר. כמו מכל האסירים, גם ממנו נשללו מאותו רגע זכויות הביקור, ההתכתבות והדיבור עם העולם שמחוץ לכלא, למעט, לעתים נדירות, עם עורכי דין ורופאים. וליד היה מנותק גם מבני משפחתו למשך כל הזמן הנורא הזה.

סנאא סלאמה-דקה בדיון בבית המשפט בבאר שבע, 23.1.2018 (צילום: אורן זיו)

הכפירה במוות, ההתעקשות לדבוק בחיים

בצד היחסים הפוליטיים והאינטלקטואליים, התפתחו ביני ובין וליד גם יחסים אישיים קרובים. את הגלויה המקסימה הזו כבר ציטטתי בעבר בהקשרים שונים, ואני מוכרחה לעשות זאת שוב. מדובר באותה גלויה שאליה התייחס וליד במכתב אחר, ממנו ציטטתי קודם בעניין שיחותיו בכלא:

"שלום לך ענת... שלום לך אחותי היקרה.

"קשה להיות אופטימי ולהאמין בחיים כשיש כל כך הרבה הרס ומוות באזורנו, אך הכפירה במוות היא אמונה רפה בחיים. ועדיף אמונה רפה על כפירה.

"האמנם אחים הם יהודייה וערבי? יתהו בודקי הגלויה וקוראיה בשערי הכלא, ובמחלק הדואר, ואולי רבים אחרים, כשאינם מבינים את עומק הקשר שיוצרת האמונה בכפירה במוות. אמונת כפירה זו חזקה וחודרת כל חומה ועוברת כל מחסום, כי אי אפשר לסווג אותה... אמונה זו אין לה לאום ואין לה דת. אמונת כפירה זו היא הדת

החדשה שצומחת מתוך מיאוס בהרס ובחורבן, ומתוך רצון עז לחיות. אמונת כפירה הולכת ומתפשטת ונושאות אותה אימהות והורים ערבים ויהודים, כתפילה שבניהן יהיו הקורבנות האחרונים.

"מעטים הם אלה שאני רוצה שיהיו איתי ברגעי החופש הפרטיים מאוד ושישמחו בשמחתי. אשמח מאוד אם את תהיי ביניהם.

"שלום לך אחותי היקרה".

אני מאמינה שזכיתי לקבל מווליד את התמונה הנהדרת עם ממרתו של עלי בן אבו טאלב משום שהוא זיהה אצלי את התו החשוב לו כל כך: הכפירה במוות, ההתעקשות לדבוק בחיים, במובנם המלא, המכבד את עצמנו ואת הזולת באותה מידה ממש.

"יום אחד חברי לתא אומר לי: 'תגיד לי, לא התייאשת מלומר לסוהר שהוא בוקר טוב כל יום שהוא פותח את דלת התא ולא טורח לענות לך?! אין לך כבוד עצמי?! מספיק, אל תגיד לו בוקר טוב וזהו'. באותו רגע לא היה לי הרבה מה לענות לחברי. אבל לא התייאשתי ולא הפסקתי לומר לסוהר בוקר טוב, כי לא התייאשתי להיות בן אדם. ואני אדם ולא מתייאש. כי כל בוקר טוב היא תזכורת לסוהר שאני בנאדם, וכל בוקר טוב מזכיר לו שהוא בנאדם, וזה שהוא לא עונה כי הוא עדיין מפחד לזכור זאת, ואם אני מפסיק את הבוקר טוב שלי משמע שהפחד שלו ניצח אותי והפך אותי למשהו אחר. אני לא אתן לכלא לשנות אותי או לשלוט בי. ובמילותיך, אני סובייקט שיש לו רצון ותודעה, לא אתן להפוך אותי לאובייקט. זהו כבודי העצמי, להיות בעל רצון חופשי בכלא. המראה הזו שאני מציב כל בוקר לסוהר – היא תשנה אותו. והיא משנה".

יכולתי להמשיך ולצטט, אולם צריך להתחיל לעצור. בשנים האחרונות ליוויתי את וליד וסנאא בניסיונותיהם להביא ילד לעולם. מכיוון ששב"ס, ובעקבותיו גם בית המשפט, סירבו לאשר לזוג התייחדות, הבריה וליד את זרעו לסנאא, ומילאד באה בשעה טובה לעולם. ממש לאחרונה ביקרתי אותן בביתן, המתקשט והמצפה לאבא שישתחרר ויבוא כבר ("אבא נמצא במקום שאין בו דלת"). במהלך הניסיונות הללו, ולאחר לידת הבת המקסימה, וליד כתב ופרסם שני ספרי ילדים. הראשון, "סוד עץ הזית", מגולל את סיפורו של ילד שנולד מהברחת זרע אביו הכלוא. הילד, ג'וד, מארגן חבורה קטנה של ילדים – הארנב סמור, הציפור אבו רישה, החתול חנפור והכלב אבו נאב – ויחד הם מצליחים להגיע לתאו של האב בכלא. שם הם לומדים מאביו של ג'וד לקח חשוב: העתיד טמון בלימוד, בחינוך, בחשיבה העצמאית. העתיד של העם הפלסטיני טמון בילדים פיקחים ושוחרי שלום.

